

Gondolatok egy fejetlen fejezet körül

Krúdy Gyula: *A vörös postakocsi*

Thoughts On a Chapter Without a Heading

Gyula Krúdy: *The Crimson Coach*

WIRÁGH ANDRÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Humán Tudományok Kutatóközpontja
Irodalomtudományi Kutatóintézet
tudományos munkatárs
viragh.andras@htk.elte.hu
ORCID 0000-0001-5051-8877

A B S Z T R A K T

Krúdy Gyula a regény első, 1913-as közlése és 1928 között többször is apró módosításokat hajtott végre *A vörös postakocsi* szövegén. Több javítása is a regény fontos intertextusához, Puskin *Anyeginjéhez* kapcsolódott. Az orosz verses regény olvasástapasztalata többféle szinten jelentkezik a regényben, de legszorosabban az egyik főhős, Rezeda Kázmér szerepjátszásához kapcsolódik. Tanulmányomban elsősorban a karakter írói alteregóként való felfogását kívánom árnyalni, rámutatva, hogy *A vörös postakocsi* paratextusainak változásai egy feltételes szerzőhöz köthetők. Az értelmezés gyűjtőpontjában a szöveg kilencedik fejezete áll, amelyet alcím helyett egy mottó vezet fel. Ez a rész, amely egyúttal narratív ellipszisként is olvasható, fontos szöveghelyeket tartalmaz mind a feltételes szerző, mind a narrátor identitását illetően. Bár az itt említett életrajzi események visszavezethetők Krúdy Gyulához, a torzítások révén – a szerző több szövegére jellemző – „álönéletrajzi” jelleg megrajzolásához nyújtanak fogódzókat.

A B S T R A C T

Between 1913 and 1928, Gyula Krúdy made some small changes to the text of his novel, *The Crimson Coach*. These corrections were connected with the novel's important intertext, Pushkin's *Onegin*. Krúdy's knowledge of *Onegin* is present in the novel on many levels, but most especially in the roleplay of one of the main characters, Kázmér Rezeda. In my paper I argue that these changes to the paratext of *The Crimson Coach* can be linked to a hypothetical author. The focus of this interpretation is the ninth chapter of the novel, which is introduced by a motto instead of a title. This section, which comprises significant fragments about the empirical author and the hypothetical author, can be interpreted as a narrative ellipsis. Although the biographical events referenced within it can be traced back to Gyula Krúdy, it is important to note that they contain distortions. However, these distortions can assist in the identification of the pseudo-autobiographic character that appears in numerous Krúdy-texts.

„I’m a stranger to myself
On these streets I’m someone else”
The Midnight: *Shadows*

Krúdy Gyula szövegeivel kapcsolatban sokáig, de legkésőbb az ezredfordulóig az életrajzi megközelítés számított „[...] az egyik legrégebb és legelterjedtebb értelmezői hagyománynak [...]”.¹ Nem véletlenül alakult így. A szerző nehezen félreérthető, igaz, többnyire homályos reflexiói mellett a kortárs kritika is éltette ezt a hagyományt, amelyet legfiatalabb lánya, Krúdy Zsuzsa azzal is csak tovább táplált, hogy 1975-ben *Apám, Szindbád* címen jelentetett meg egy dokumentumokból összeállított gyűjteményt. Sőt a három évvel későbbi *Gordonkázásban* úgy kapcsolta össze az édesapjától származó „fiktív” regény- és novellarészleteket az édesapa nyilatkozataival és levelezésének darabjaival, hogy ezek, dacára a „megszólalók” közti ide-oda váltogatásoknak, egy lineáris életutat rajzoljanak ki. Az életrajzi megközelítés kultikus szerzők esetében megszokott gyakorlatnak számít, de irodalomtudományos értelemben egy ponton túl már nem rendelkezik tényleges hozzáadott értékkel, lévén irodalmi problémák feltárása helyett a különböző referenciák és utalások behelyettesítésére, életrajz és fikció hasonlóságainak és egyezéseinek listázására fordítja figyelmét.² A mára elavultnak (és Krúdy esetében jócskán túlpörgetettnék) ható metódus azonban *életrajzirási megközelítésként* revideálható, amennyiben az „életszöveg” és a „fikciók” kiemelt helyeit egy olyan értelmezési kontextusba illesztjük, amelynek részét képezi az autobiográfia-kutatás kortárs diskurzusa, valamint a szöveggenealógia is.

A *vörös postakocsi* szoros valóságreferenciáihoz kapcsolódó mítosznak maga a szerző ágyazott meg, amikor a regényt felvezető Kiss Józsefnek, a szöveget először és folytatásokban közlő A Hét főszerkesztőjének címzett levélben arról írt, hogy történetében titkok kerülnek majd napvilágra, olyan információk, amelyekről a „[...] körülmények, eleven emberek s még nyitott sebek miatt [...]” eddig nem írhattott, és „[...] amelyekről mindenki tud, de róla senki sem beszél [...]”.³ A fiktív regénytérrel kapcsolatos személyes érintettségét évekkel később is megerősítette egy vallomásban,⁴ majd 1926-ban, amikor a „hozott anyag” mibenlétéről faggatták, a következő, sokat idézett vallomást tette:

¹ Vö. BEZECZKY Gábor, *Krúdy és a Szindbád = Míves semmiségek. Elaborate triflus. Tanulmányok Ruttkay Kálmán 80. születésnapjára*, szerk. ITZÉS Gábor – KISÉRY András, PPKE, Piliscsaba, 2002, 359.

² *Uo.*, 358–361.

³ KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi = Uő., Regények és nagyobb elbeszélések 5.*, s. a. r. KELECSÉNYI László, Kalligram, Pozsony, 2007, 184–186.

⁴ „A vörös postakocsiban az a Pest van megírva, amely Pestet akkor láttam, midőn a Keleti pályaudvaron először a városba megérkeztem. Majdnem húsz esztendeje ennek. [...] Ezt a korszakot írtam én meg A vörös postakocsiban. Figurákat, amelyeket sokan ismerünk s érzéseket, amelyeket mindnyájan tudunk.” (KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, Figaró 1918/2., 8, 10.) Az idézetet helyesírás szempontból normalizáltam – W. A.

Nos, hát mit tagadnám, hogy a legtöbbször regényeimben eleven figurákat írtam meg, akiket, persze, igyekeztem álruhába öltöztetni, hogy néha maguk sem ismerték fel a kosztümös alakot. [...] A legtöbb író gyakran veszi önmagát modellnek a regényeiben, ezért sokáig gyanúsítottak azzal, hogy például a *Szindbád* alakját magamról rajzoltam. *Nem, kérem, én egyetlen regényemben sem írtam magamról, mert nem tartom elég érdekesnek a személyemet az olvasók érdeklődésére.*⁵

Rezeda Kázmér, a regény egyik főszereplője legfeljebb a szerző képzeletbeli önarcképének tekinthető, hiszen Krúdy és Rezeda (torzított) múltbéli egyezései nem korrelálnak a regény jelen idejű cselekményének elemeivel: Krúdy Gyula soha nem volt három lap szerkesztője, huszonhat évesen már öt éve házasember volt, és nem követett el ekkoriban öngyilkosságot sem. Bár ilyen értelemben Krúdy Gyula valóban nem „magáról írt” A *vörös postakocsiban*, a kortárs olvasók evidenciaként tekintettek szerző és hőse megfeleltethetőségére. A Pesti Napló kritikusa úgy fogalmazott, hogy Rezeda „[...] a múlt ábrándjain merengő, a tegnapi tavasz felhői után tekintgető férfiú, maga az író, félreismerhetetlen inkognitóban [...]”.⁶ Majd ezt a logikát követte néhány év múlva a korszak irodalmi celebkalauza,⁷ két évtizeddel később pedig Krúdy első monográfiája is, aki „Krúdy-képmásként” olvasta Rezeda Kázmért.⁸ Mára konszenzus övezi azt a véleményt, hogy Krúdy két legismertebb figurájának, Szindbádnak és Rezeda Kázmérnek is „köze van” a szerzőhöz,⁹ de a viszonyok pontos természetét eddig nem nagyon firtatták.

Max Saunders kutatásai azért is tűnhetnek testhezállónak a Krúdy-próza önéletrajzi jellegének feltárásához, mert az általa kreált fogalom, az autobiográfikció (*autobiographiction*) jól jellemzi a valóságot és a képzeletet rendszeresen összejátszató Krúdy poétikáját, az „életszöveget” eltérő módon és mértékben, de írásainak hangsúlyos pontjain beépítő igyekezetet. Saunders taxonómiája nyomán A *vörös postakocsit*, anélkül, hogy ezzel a túlzás nélkül korszakalkotónak nevezhető szöveg egyéb sajátosságait és formabravúrait csorbítanánk, az álönéletrajzi regénytípusba is besorolhatjuk, hasonlóan a műfaj kiemelt példaszövegéhez, James Joyce *Ifjúkori önarcképéhez*, amelyben egy fiktív karakter válik az egyes szám harmadik személyű elbeszélésbe transzponált önéletrajzi anyag „hordozójává”.¹⁰ Noha Krúdy ebben

⁵ MAKKAJ János, *Mikor az írók találkoznak regényalakjaikkal*, Magyarország 1926. december 25., 294. sz., 77. (Kiemelések az eredetiben – W. A.)

⁶ LÁZÁR Miklós, *Krúdy Gyula: A vörös postakocsi*, Pesti Napló 1913. szeptember 14., 218. sz., 21.

⁷ ROBOZ Imre, *Az irodalom boudoirjában*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1916, 10.

⁸ PERKÁTAI KELEMEN László, *Krúdy Gyula*, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Szeged, 1938.

⁹ A konszenzust 2010-ben így fogalmazták meg: „Szindbád vagy Rezeda Kázmér nem azonos Krúdy Gyulával, hanem inkább megfogalmazója az íróit nyugtalanító hangulatoknak, annak a borús, melanholikus világlátásnak, amely az egyiket arra sarkallja, hogy időről időre elhagyja Budapestet, a másikat pedig [...] a buddhizmus révébe vezeti.” (GRENDÉL Lajos, *A modern magyar irodalom története*, Kalligram, Pozsony, 2010, 131–132.)

¹⁰ MAX SAUNDERS, *Self Impression: Life-Writing, Autobiographiction, and the Forms of Modern Literature*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 336.

a szövegében Joyce-nál jóval visszafogottabb módon bánt a saját emléknymok beépítésével, ezek integráns részei a cselekménynek és így az alteregónak tekintett Rezeda Kázmér narratív identitásának is. Az „álönletrajziség” torzításai mindezek mellett a regényhős életszövegét is jellemzik, hiszen az *Anyegin* olvasásának tapasztalata mélyen átjárja a szövegteret, sőt a szokottnál is mélyebben, ennek paratextusait is.

1. Fejetlenségek

A *vörös postakocsi* első alkalommal A Hétben jelent meg tizenöt folytatásban 1913. január 12. és április 20. között, könyvalakban pedig már július elején napvilágot látott. Krúdy változtatott a szövegen. Kritikai kiadás hiányában nem tudható pontosan, hol és mennyit, de az bizonyos, hogy már a főszöveg negyedik bekezdéséből kikerült a regény két színésznőjének „természetellenes”, azaz lesbikus kapcsolatára vonatkozó, szokványosnak korántsem nevezhető megjegyzés. A folyóiratos közléshez képest a kötetkiadások ezen túl két kiegészítést biztosan tartalmaztak. A belső címlap elé bekerült a regény kilencedik fejezete előtt található mottó az *Anyegin*ből, amelyben arról esett szó, hogy a „múzsa csak a szerelemnek / Tüntével jött meg”.¹¹ A korabeli olvasó, már ha nem lapozta át óvatlanul, méltán gondolhatott arra, hogy – az ezután következő, Kiss Józsefnek címzett levélhez hasonlóan – itt a regény megírásával kapcsolatos extrainformációnak juthatott birtokába. A másik kiegészítés a könyves formátum sajátja volt. Ez a kötetvégi tartalomjegyzék viszont egy érdekes hibát is tartalmazott, hiszen bár a főszövegben nem volt alcíme, a kilencedik fejezethez tartozó kezdő oldalszám előtt egy titulus is olvasható volt: *Anyegin*.

Két apró, de fontos paratextusról van szó.¹² Eltérő jellegűek, de mindkettő A *vörös postakocsi* fejetlen, mert cím nélküli fejezetének jelentőségét támasztja alá. Kezdjük a tartalomjegyzékkel, hiszen ehhez, pontosabban ennek összeállításához a szerzőnek vélhetően nem sok köze volt.¹³ A regény kiadói (Krúdy életében a Singer és Wolfner, majd az Athenaeum) egy réges-régi, külön figyelmet nem is érdemlő szokásrendet vittek tovább, amikor az olvasó megsegítésére tulajdonképpen egy mátrixba rendezték a fejezetek címeit és ezek kezdő oldalszámait. A regény összes magyar kiadását nem ellenőriztem, de a fellapozott példányok közül, amelyek

¹¹ Krúdy Bérczy Károly eredetileg 1866-os fordítását használta. A strófa hiányzó része így szól: „Tolam most más irányba jár, / Új költeményemet megkezdem, / Huszonöt könyv lesz az egész, / Meséje már és terve kész.” (PUSKIN Sándor, *Anyegin Eugén*, ford. BÉRCZY Károly, Franklin, Budapest, 1880, 58–59.)

¹² Török Lajos A *vörös postakocsi* folytatása vonatkozásában kiemelt jelentőséget tulajdonított a paratextusok változásainak. (TÖRÖK Lajos, „Textus Viator”: a szöveg identitása a Krúdy-prózában. *Őszi utazások a vörös postakocsin*, Alföld 2004/10., 52–64.)

¹³ Verseskötetekenél és elbeszéléskötetekenél más lehetett a helyzet, hiszen a különböző kompozíciós elvek érvényesítése végett a szerzőknek az állt érdekében, hogy maguk komponálják meg kiadandó kézírataik tartalomjegyzékét. A regényeknél, akár rendelkeztek alcímmel a fejezetek, akár nem, ez a munka – elviekben – külön szerzői beavatkozást nem igényelhetett.

önállóan tartalmazták *A vörös postakocsit*, azaz indokolt volt a részletes tartalomjegyzék elkészítése, minden esetben címet kapott a cím nélküli kilencedik fejezet. A Krúdy életében megjelent kiadásokban bizonyosan. A regény fordításainak némelyike igencsak különleges módját választotta annak, hogy elkeresztelje a névtelent. A szlovák (1964), a román (1977) és a horvát (2016) fordításokban az *Anyegin*-mottó első néhány szavát tették be a tartalomjegyzékbe („a szerelem elmúlt”), egyes-egyedül a német fordítás (1999) járt el helyesen, amikor cím nélkül listázta a kötetvégi jegyzékben a kilencedik fejezetet. (Tegyük hozzá, hogy az említett változatok mindegyike üresen hagyta a főszövegben a fejezet „fejlécét”.¹⁴) A kilencedik fejezet különleges státuszát a hazai és külföldi kiadások legnagyobb része így lényegében visszaalakította, noha *A vörös postakocsi* e részletének jelentősége abban áll, hogy szupplementumként hozzátartozik a szöveghez, de le is választható róla – számozott, de cím helyett egy mottó vezeti fel.

A kötet legelején található mottóval kapcsolatban kiadástörténeti kitérőt kell tenni. Az első kötetkiadást 1914 folyamán követte a második és a harmadik kiadás, már a Singer és Wolfner által gondozott életműkiadás keretein belül.¹⁵ A szövegtűkör a második és az 1920-ban megjelent negyedik kiadásra kicsit megváltozott (a megváltoztatott szedésből adódóan a kötetek oldalszáma folyamatosan csökkent), de formailag nagyjából mind a négy kiadás megegyezett. Krúdy Gyula a Tanácsköztársaságot követő „konszolidáció” korai éveire persona non grata lett. Nem szükséges közvetlen összefüggést keresni a szerző elhallgattatása és egy 1924-es eset között, amikor is a zalaegerszegi internálótáborban egy internáltat a regény olvasása miatt vertek meg,¹⁶ de egyértelmű, hogy ezekben az időkben nem volt kockázatmentes a szerzővel kiadói szerződéseket kötni. Bár a könyvészetek és a bibliográfiák szerint az Athenaeum már 1925-ben megjelentette Krúdy műveinek gyűjteményes kiadását tíz kötetben, valószínű, hogy ez egy hibás adat. A sorozat megindításáról nincs adat a napisajtóban, az Országos Széchényi Könyvtár sem őriz belőle példányt, és Krúdy is csak egy 1927-es karácsonyi nyilatkozatában említette meg, hogy „[...] »békebeli« regényének újabb kiadásának a kefelevonataival [...]” foglalatoskodik.¹⁷ Az Athenaeum Kiadóról szóló monográfiában is csak a jubileumi, az író ötvenedik születésnapjára, azaz 1928-ban megindított szériáról esik szó.¹⁸ A regény datálatlan ötödik kiadásának interneten fellelhető dedikált

¹⁴ A fordítások egyébként hajmeresztő megoldásként három esetben a Krúdy-levelet is lehagyták.

¹⁵ Valamikor az első és a második kötetkiadás között a regényt hetvennégy folytatásban, 1914 januárja és márciusa között a nagyváradi Szabadság is lekötölte. Ebből a verzióból lemaradt a mottó és a levél, de a kilencedik fejezetet csak a mottó vezette föl.

¹⁶ Az ok valószínűleg a regény címében rejlő minőségjelző volt. A képviselőházi interpellációit eredményező esetet alaposan kitérgyalta a korabeli sajtó, lásd: [NÉV NÉLKÜL], *A vörös postakocsi*, Világ 1924. április 6., 81. sz., 1.

¹⁷ KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi még más postakocsik, amelyek elhajtottak*, Reggeli Hírlap 1927. december 23., 291. sz., 21.

¹⁸ KISS István, *Az Athenaeum Könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban*, Akadémiai, Budapest, 1980, 179–180.

példányaiban 1928 karácsonyáról vagy 1929-ből származik a bejegyzés,¹⁹ ez is kétséggé teszi a mai napig elfogadott könyvészeti adat igazságtartalmát. Maradjunk meg tehát annál, hogy 1920 után már csak 1928-ban jelent meg *A vörös postakocsi* Krúdy életében, azaz ez a kiadás tekinthető az *ultima manus*nak.²⁰

Míg az első négy kiadásban ott találjuk a mottót a regény előtt, az ötödik kiadásból kimaradt, és nagy eséllyel nem a véletlen hozta így. Hasonlóan A Hétben megjelent változathoz, az *editio princeps*hez, a szerzői kézjeggyel utoljára láttamozott variánsban csakis a kilencedik fejezet elején volt olvasható a megjegyzés a szerelem elmúltával elinduló írásfolyammal kapcsolatban. A duplikált mottó ugyanígy ráirányította a figyelmet a regény fejetlen fejezetére, de egyúttal színekdochikus viszonyba is állította ezt a szöveg egészével. Izgalmas értelmezési irányt szabott-szabhatott ez a textuális állapot is, de, mivel megkettőzte az írás nullfokához kapcsolódó alapélményt is, elterelte a figyelmet arról a virtuális entitásról, akihez ez az alapélmény eredetileg – és a szerzői akaratnak megfelelően *végérvényesen* – köthető volt.

A regény különböző szempontok alapján mérvadónak tekinthető újabb (Krúdy halála utáni) kiadásai közül a Kozocsa Sándor-féle 1963-as, a Fábri Anna-féle 1975-ös és a Barta András által sajtó alá rendezett 1977-es kiadások sem az 1928-as variánst vették alapul, azaz kétszer közölték a mottót. Ahol volt ilyen, a részletes tartalomjegyzékekben (1975, 1977) címet kapott a kilencedik fejezet, igaz, Bartánál jogosan (de nem helytálló módon), hiszen ő alcímet is adott a kilencedik fejezet mellé a mottó mellett. Szerencsére egy kiadás a szerzői „végakaratnak” megfelelően közli a szöveget: Kelecsényi László 2007-ben az *ultima manus*ot vette alapul, és ennek megfelelően itt csak egyszer olvashatjuk az *Anyegin*-mottót. A tanulmány hipotéziseinek leellenőrzése miatt tehát nem kell visszanyúlni a száz évvel ezelőtti kiadáshoz.

2. Az Anyegin helye

A virtuális entitáshoz *A vörös postakocsi* gazdag irodalmi utalásrendszerének egyik elemén, Puskin *Anyegin*jén keresztül vezet az út, hiszen tőle kölcsönöz hangot és az ő szerepét játssza. Először azonban egy másik szerzőről kell szót ejteni, aki időközben kikerült a regény szövegéből.

1913-ban és 1914-ben még a következő mondat volt olvasható a regényt felvezeztető levélben: „A szerelem, amelyről egykor Petrarca zengett, városunkban nem szokásos.”²¹ Nincs mit szépíteni rajta, Krúdy szerint nem más, mint a nyilvánosházak

¹⁹ <https://www.antikvarium.hu/aukcio/index.php?t=cd&bid=982019&aid=17224>,
<https://www.antikvarium.hu/konyv/krudy-gyula-a-voros-postakocsi-dedikalt-peldany-754465-0>,
<https://axioart.com/tetel/krudy-gyula-munkai-i-x-kotet-teljes-sorozat-> (Hozzáférés: 2025. 12. 31.)

²⁰ Az őszi utazások a vörös postakocsin második kiadásához Krúdy 1924 tavaszán írt egy *Előhangot*, azaz 1925 körül valóban tervben lehetett munkáinak újabb kiadása, de ennek a regénynek is csak 1928-as kiadásáról tudunk.

²¹ KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, Singer és Wolfner, Budapest, 1913, 6.

látogatása fedte le a magyar főváros „szerelmi jelenségeinek” körét. Petrarca nevét a szerző Puskinéra cserélte ki a regény negyedik és ötödik kiadásában, a halála utáni kiadások pedig hol egyik, hol másik változathoz nyúltak vissza (a szakirodalomban is vegyesen találhatók hivatkozások a két mondatvariációra).²² Vajon mi állhatott a változtatás hátterében? A petrarkianus és az anyegini szerelemfelfogás közötti árnyalatnyi különbségek véleményem szerint nem indokolhatták a névcserét, noha Anyegin és Tatjana „hol-szeretem-hol-nem-szeretem” viszonya rímelt Rezeda Kázmér és Horváth Klára kapcsolatára (abban az időszakban, amikor a nő, aki után Rezeda mindvégig vágyakozott, hűségesen ápolja az öngyilkossági kísérletből lábadozó férfit, az éppen „alkalmatlan” arra, hogy kihasználja a felkínálkozó lehetőségeket). A névcseré valószínűleg a regény szövegét átható „puskinizációból” fakadt, ráirányítva így már a legelején a figyelmet arra, milyen fontos szerepet is játszik (majd) a történetben, de annak megírásában is az orosz szerzőhöz kapcsolódó olvasástapasztalat.

Több tanulmány²³ is részletesen foglalkozott *A vörös postakocsi* utalásrendszerével, feltárva a regényben előforduló hivatkozások összefüggéseit, típusait és jelentőségét a szöveg metairodalmi jellegére vonatkozóan. A szóba jöhető aktusok gazdag példatárát nyújtják az említéstől a szerepjátszáson át az olvasás és az írás cselekményesítéséig ívelő eseteknek, de csak egyetlen vendégszöveg jutott el arra a szintre, mint az *Anyegin*, lévén a verses regény és szerzője több ponton és többféle státuszban épült be *A vörös postakocsi* intertextuális hálózatába.²⁴ Attól függően, melyik kiadást olvassuk, de a kilencedik fejezetet leszámítva találkozhatunk velünk a kötetleji mottóban, Krúdy levelében, Horváth Klára kivetített gondolataiban, Bonifác Béla egy megnyilatkozásában, Rezeda búcsúlevelében és végül a tartalomjegyzékben is. Ha összegyűrjük a különböző szövegváltozatokat, az összes említés kétharmada a cím nélküli fejezetben, a Rezeda Kázmér irodalmi szocializációjáról szóló passzusban bukkan föl, de a regény paratextusait és két további esetet leszámítva mindig a hírlapíró „környezetében” találhatjuk meg őket. A Rezedáról szóló fejezet nélkül nem beszélhetnénk a Krúdy-regény „puskinizációjáról”, vagy legalábbis jóval csekélyebb lenne ez a hatás.

A vörös postakocsi fejezeteinek címei tematikus címek, de eltérő mértékben töltik be kohéziós szerepüket. A harmadik fejezet címe (*Indiában rossz volt a termés*)

²² A fordítások közül, már amelyik tartalmazta a Krúdy-levelét, ötben Petrarca, háromban Puskin neve volt olvasható.

²³ BÁNSZKI István, *Krúdy „irodalmi tárlata” A vörös postakocsi című regényben*, Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis 1985/12., 31–39, FÁBRI Anna, „Egykor regényhős voltam...” Az irodalom kultusza Krúdy Gyula műveiben = Uő., *Mi ez a valósághoz képest? Kérdések és válaszok Jókai, Mikszáth és Krúdy olvasása közben*, Kortárs, Budapest, 2013, 186–198, GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”. Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben, Akadémiai, Budapest, 2015, 40–66.

²⁴ Ehhez részletesebben lásd KALAVSZKY Zsófia, *Rezeda Kázmér a Puskit író Anyegint olvassa*, Ex Symposion 2004/46–50., 43–52, Uő., *The Pushkin Myth and Cult in Central European Literature: Gyula Krúdy's A vörös postakocsi* [‘The Crimson Coach’], Hungarian Cultural Studies 2017/10., 120–132, (Hozzáférés: 2025. 12. 31.)

az elbeszélői pozícióba kerülő Rezeda történetének csak egy apró részletére utal, míg a Rezeda búcsúlevelét tartalmazó tizenegyedik fejezet címe (*A pillanatnyi elmezavar*) inkább kommentárjellegűnek fogható fel. Ebben a struktúrában fontos hangsúllyal bír az, hogy a kilencedik fejezetnek nincsen címe, illetve egy mottó tölti be a cím szerepét. Értelemszerűen máshogy alakul az olvasat, ha az olvasó már másodikkal alkalommal vagy először itt, a fejezet élén találkozik a mottóval, de mindkét esetben egyértelmű lehet számára, hogy – a szerzői levélhez hasonlóan – küszöbpozícióban, azaz a köztes státuszban lévő szövegegységhez ért. A kilencedik fejezet a rosszmájúan cselekménytelenséggel vádolt regény valóban legeseménytelenebb része. A jelen idejű történések lényegében szünetelnek, a Rezeda előéletéről szóló passzusokat csupán egy Klára és Rezeda közti rövid dialógus zárja. A fejezet egy narratív ellipszis, az emlékezés helye, az *Anyegin*-kapcsolat gyújtópontja.

A fejetlen fejezetből megtudjuk, hogy Rezeda szerelme, Berta, a városi állatorvos felesége adta a fiú kezébe Puskin verses regényét azzal, hogy ebből „[...]” megtanulhatja kissé az életet [...]”. A szöveg teljesen magával ragadja Rezedát, ennek hatása alatt dönt úgy, hogy költő-hírlapíró lesz, Puskinná válik. A szerepjátékba már a következő nap belekezd, amikor Bertát Tatjánának nevezi, aki egy, az *Anyegin* főhősnőjétől származó mondattal válaszol, de Rezeda érzelmeinek viszonzása helyett csupán egy sajátos irodalmi túrára hívja meg. Talán a nő sem gondolta volna, hogy az általa ajánlott Boccaccio-kalandokon felbátorodva tör majd be hozzá a fiú, aki, miután a dühödt állatorvos pisztolylövését elkerüli, elmenekül a városból.

Vajon feltűnne-e a kilencedik fejezet erős intertextuális jellege nélkül az, hogy Alvinczi Eduárd nevének kezdőbetűi *Anyegin* Eugén-monogramjának megfelelői? Vagy az, hogy Rezeda pontosan olyan korú volt *A vörös postakocsi* lezárulta idején, mint kedves hőse, *Anyegin* és mint Puskin, amikor legismertebb szövegét publikálni kezdte? Ez utóbbi hasonlóságot már csak azért is érdemes különösen fontolóra venni, mert közvetlen kapcsolatot tételez a regény és mottója között. A kilencedik fejezet szerepe az, hogy magyarázatot adjon a regény több részében és több szereplői szólamában megjelenő „puskinizációra”, valamint a torzított életrajzi fragmentumok beírásával játékos viszonyt létesítsen az imaginárius és a valós, *A vörös postakocsi* összetett szerzőfunkciójának két ágense, Rezeda Kázmér és Krúdy Gyula között.

Ha nem is beszélhetünk *A vörös postakocsi* és az *Anyegin* között (a genette-i értelemben vett) hipertextualitásról, Krúdy számos ponton és módon imitálta, másolta és transzformálta a verses regényt. A két szöveg kapcsolata mind a narráció (utalások a főszövegben), mind a lejegyzés (paratextusok) szintjén egyértelműnek és teljesnek mondható, de Krúdy csak a genealógia második felében, az 1920-as években teljesítette ki ezt a játékot: először azzal, hogy a regényt felvezető levélbe is beleírta Puskin nevét, végül pedig azzal, hogy kivette a mottót a regény elejéről.

3. Rezeda Kázmér helye

A szerelmes hírlapíró pozíciója nem nevezhető stabilnak. Miközben látszólag csak a cselekmény egyik szereplője, többféle fontos feladatot is betölt. Az első és a hatodik fejezet kivételével mindegyik fejezetben helyet kap, a jelenetek nagy részében szereplőként és megszólalóként is feltűnik. A harmadik fejezetben – mint utólag kiderül – átveszi az elbeszélői pozíciót, konkrét dramaturgiai szerepe pedig az, hogy bevezesse a két színésznőt a főváros különböző tereibe: Madame Louise szalonjába, Buda-Zárta (Alvinczi birtokára), a turfra, illetve a javasasszonyhoz. A teljesen köré épülő kilencedik fejezetet követően viszont látványosan veszít pozíciójából, hiszen a tizedik fejezetben az elbeszélői pozícióba kerülő Klárát hallgatja, a tizenegyedik fejezetben búcsúlevelét olvashatjuk, míg az utolsó részben már őt kísérik el Madame Louise szalonjába.

Rezeda omnipotens, mindentudó figura, bennfentes információk birtokosa, különböző társadalmi terekhez van kulcsa, de, mivel az elbeszélői pozíció szereplőről szereplőre vándorol, nehezen lehetne őt kijelölni *A vörös postakocsi* mindentudó elbeszélőjeként.²⁵ Pontos szerepének körvonalazásához próbáljuk meg elképzelni a regényt a kilencedik fejezet nélkül. Az 1928-as, a kezdő mottót mellőző változatot figyelembe véve szóba sem kerülne, hogy bárki is Puskit és *Anyeginjét* használná szerepjátszásra, Rezedáról csak egyetlen konkrét múltbéli adatot tudnánk (debreceni évek), ráadásul, ami a legfontosabb, nem lenne nyoma annak, hogy szereplői mivoltán kívül fontosabb funkciója is lenne. A cselekmény eközben nem sérülne a csonkítással.

A vörös postakocsi álönéletrajzi jellegét Rezeda identitásának megjelenített mintázatai biztosítják. Pragmatikus értelemben Krúdy Gyula egy kitalált figura élet-történetébe visszaírva tálalta saját ifjúkori (a Kiss-levélben említett fővárosba érkezést megelőző) emlékeit, de a visszanyomozható epizódok mindegyikén alakított. Míg a főhős késmárki iskolaévei a szerző podolini időszakának transzformációi, a Porubszky Pál nevével (Krúdy irodalomtanárával) egyértelműen azonosítható város, Nyíregyháza neve nem hangzik el konkrétan a visszaemlékezés során. Kicsit más a helyzet a debreceni újságíróskodásra vonatkozó utalással. A korábbi megközelítés ezt is egy önéletrajzi kiszólásnak tekinthette azon az alapon, hogy Krúdy Gyula Rezeda álnéven publikált a városi sajtóban, egész pontosan a Debreceni Ellenőrben 1895 folyamán.²⁶ Helyesebb azonban – az álnévhasználat logikáját követve – úgy értelmezni mindezt, hogy a Rezeda névhez tartozó, akkor még pusztán az ellenjegyzésre szorítkozó szerzőfunkció *A vörös*

²⁵ „A narrátori tudat és beszédmód uralja a teljes szöveget, éppen ezért elsősorban nem Rezeda figurájának jelenléte vagy hiánya teremti meg az egyes fejezetek össze-, illetve szét tartását.” (KALAVSZKY, *Rezeda Kázmér*, 52.)

²⁶ Használta ezen kívül az (R.) és R. betűjeleket is. A vezetéknévhez tartozó keresztnév Marcell volt, ilyen néven Krúdynam két szövege jelent meg. Rezeda Marcell egyébként Berczik Árpád *A paraszt-kisasszony* című népszínművének (1886) egyik szereplője.

postakocsiban narratív identitásra tett szert. Krúdy tehát két esetben csak közvetített önéletrajzi párhuzamokat alkalmazott,²⁷ egy esetben pedig egy már korábban megkreált „alteregő” mozgásterét bővítette ki jelentősen. (A regénybéli színésznők és Rezeda beszélgetése során előkerülő színésznők és darabok, mint például *A suhanc* vagy Margó Zelma, akiért a fiatal újságíró „annyit rajongott”, vissza is kereshetők a lapból.)²⁸ A halványabb életrajzi allúziók között említhető a Stolz Herminért vívott párbaj, valamint Rezeda olvasmánylistája is. Előbbi mellé egy nem teljesen megbízható memoár, utóbbi mellé pedig a Krúdy különböző írásai-ban előforduló említések gyakorisága állítható érvként.²⁹

Az empirikus vagy biográfiai szerző, Krúdy Gyula oldaláról közelítve tehát életrajzi nyomokat fedezhetünk fel, de ha Rezeda Kázmért, aki a szerelem elmúltával fogott neki *A vörös postakocsi* megírásának, mint erre a mottóban utalt, virtuális (és lényegében önálló) szerzőszemélyiséggé léptetjük elő, nem szükséges a referenciák kérdéskörével törődnünk. A továbbiakban Rezeda Kázmért a *feltételes szerző*³⁰ pozíciójába helyezem, aki kontrollt, de nem totális kontrollt gyakorol a regény szövege felett. Ebben az elgondolásban *A vörös postakocsi* olyan „négykezesként” is értelmezhető, mint például Cholnoky Viktor Trivulzió-történetei (ahol a kalandor, valamint a történeteit lejegyző szerzőszemélyiség összjátéka vezet el az írásművekgig) vagy Kosztolányi Esti Kornélja (ahol a két szerző között szerződés is kötöttik az írástaktus szabályaival kapcsolatban). Krúdy nem egyszerűen egy „álruhába öltöztetett” alakmást, egy alteregőt, hanem egy szerzői személyiséget teremt, miközben ő maga visszavonul az írás peremére és ilyen minőségében át is háríthatja a felelősséget feltételes szerzőalakjára. De nem mindenáron.

Rezeda, miután Horváth Klára elhagyja őt, majd Kalliópé megcsókolja, nekiáll regényének.³¹ Ő gondoskodik arról, hogy bálványa és szerepmintája, Puskin

²⁷ Vö. KELEMEN Zoltán, *Szindbád és a többiek*, Forrás 2003/10., 51.

²⁸ KRÚDY Gyula, *Publicisztikai írások 1–2.*, s. a. r. BEZECZKY Gábor – HRADECZKY Móni, Kalligram, Pozsony, 2007–2008.

²⁹ Testvére visszaemlékezéseiben olvashatunk egy korai, az érettségi után lezajlott párbajról, amelynek oka szintén egy nő lehetett. (Vö. KRÚDY Péter, *Krúdy Gyula élettörténete*, Krúdy Anna, Budapest, 2002, 39.)

³⁰ Az implicit szerző (Wayne C. Booth) fogalmáról, a fogalom történetéről és újfajta megközelítéseiről szóló monográfiában a szerzőpáros arra az eredményre jutott, hogy az Alexander Nehamas nevéhez köthető *posztulált szerző* fogalma lehet az egyik gyümölcsöző alternatíva, ha a Booth által bevezetett fogalom ellentmondásait a hipotetikus intencionalizmus horizontján akarnánk kiigazítani. A feltételes szerző fogalmát Nehamas koncepciójának mintájára vezetem be, reflektálva egyúttal a szerzőtípus „működtetéséhez” szükséges feltételek fontosságára (*A vörös postakocsi* nem önéletrajzként vagy önéletrajzi írásként, Rezedát pedig nem alteregóként olvasom, ugyanakkor Rezeda felelős a regény paratextusaira is kiterjedő változásokért). (Tom KINDT – Hans-Harald MÜLLER, *The Implied Author. Concept and Controversy*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2006, 176, a fogalomhoz lásd: TÓTH Csilla, *A szerző feltámadása. Az odaértett szerző vitájának újabb hulláma: a Style 2011/1 száma*, *Heliikon* 2014/2., 259–269.)

³¹ Eisemann szerint az *Anyegin*-mottó a „beszédhelyzet utólagosságát” jelenti be a „[...] narrátori metapozíció hangsúlyozásával [...]”. (Vö. EISEMANN György, *A város mint emlék és fikció (Krúdy Gyula: Asszonyosságok díja és más „pesti regények”)*, Budapesti Negyed 2001/4., 133.

bekerüljön két szereplői szólamba is, sőt a regény paratextusait is saját szája íze szerint alakítja: a mottóval reflektál az írás nullfokának eseményére, lecseréli Petrarca nevét Puskinéra, sőt végül eltávolítja a mottót a regény elejéről, hogy az mindenképpen csakis az ő szituációjára vonatkozzon. Tudtommal eddig csak egyetlen tanulmány³² mutatott rá arra, hogy egyes szereplők nem pusztán álnévvel szerepelnek a regényben, de meg is kettőződnek. Három alaknak, Alvinczi Eduárdnak, Szilveszternek és Bonifác Bélának az eredetije, Szemere Miklós, Erdélyi Gyula és Pongrátz Béla is előbukkannak említés szintjén a szövegben. Ez a nyom a feltételes szerző mellett az összetett szerzőfunkcióhoz vezet el: Krúdy szolgáltatta a (biofikciós) alapanyagot, a hátteret, amelyet Rezeda népesített be a valóban létező figurák alakmásaival. A kilencedik fejezet kulcspozíciója azzal is magyarázható, hogy ebben a szövegrészben „beszél ki” az empirikus szerző a szövegből. Szindbád említése még talán felfogható véletlenként is („[...] ez a Szindbád nem »az« a Szindbád [...]”), de az kevésbé, hogy amikor Rezeda felemlégeti, a New York kávéház tulajdonosaitól, a nevüket később Harsányira magyarosító Hirschéktől kért pályaválasztási tanácsokat („[...] kritikus legyen vagy poéta [...]”), majd megjegyzi, hogy a testvérek akkoriban „[...] rajongtak az irodalomért [...]”, a bekezdés a következővel zárul: „Így regélte egykor nagyatyám [...]”. Zavarba ejtő reflexió vagy óvatlan hiba?

A narrátor egyedül ezen a helyen fogalmaz egyes szám első személyben, ezért a személytelen mindentudó elbeszélő horizontján nem jutunk sokra, ha a kijelentés értelmére vagy az adatközlő személyazonosságára kérdezzük rá. Annál inkább érdemes a szöveget a szerkesztőjének küldött levéllel felvezető Krúdy irányából tapogatózni, hiszen az író nagyapja 1905 és 1909 között a budapesti Honvédmenház parancsnokaként a fővárosban élt, személyesen értesülhetett hát a New York kávéház „ügyeiről”. A négykezes szöveg koncepciójába éppenséggel belefér, hogy nem mást, mint Krúdy Gyulát helyezzük narrátori pozícióba, főleg, hogy a gazdag szakirodalomból ketten biztosan, Fülöp László³³ és nem olyan régen Lábadi Zsombor³⁴ is tulajdonképpen erre az álláspontra jutottak. Ebben a megközelítésben ráadásul az is megkockáztatható, hogy *A vörös postakocsi* szövegének több mint nyolcvan zárójeles megjegyzését, jobban mondva ezek egy részét ugyanúgy ahhoz a (narrátori) szólamhoz kössük, amely jogot formál arra, hogy némely helyeken pontosítsa és

³² J. SOLTÉSZ Katalin, *Krúdy Gyula névadása*, Magyar Nyelvőr 1989/4., 452.

³³ Fülöp László is Krúdy kettős (hol kívülálló, hol szubjektív) szolamát fedezte fel a narrátoré mögött: „*A vörös postakocsi* elbeszélője az eltűnt idők tárgyias, leíró, krónikaszerű visszaidézésébe beleszővi az ifjúságra való emlékezés nosztalgikus szólamait, egy-egy emlékehez szorosan hozzákapszolódik a tiszta szubjektivitás; amikor Rezeda úr ifjúkorának eseményeit követi a narrátor, alkalmanként feladja a kívülálló krónikás szerepét, s önmagát, saját életrajzi emlékeit is belefoglalja a közlésbe.” (FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Szépirodalmi, Budapest, 1986, 282.)

³⁴ „A perspektíva megválasztását a regényben az is befolyásolja, hogy a történetekben résztvevő szereplők megszólalásait részben vidéki vagy külföldi múltjukból adódó kívülállásuk határozza meg, amely párhuzamba állítható a postakocsin Pestre érkező elbeszélő nézőpontjával.” (LÁBADI Zsombor, *Az élőbeszéd és az elbeszélő hang mintázatai Krúdy Gyula A vörös postakocsi című regényében*, *Alföld* 2021/5., 77.)

magyarázza a feltételes szerző szövegét. A regény négykezességének kontextusában Krúdy csakis Rezeda karakterének megteremtése útján, az ő „médiumán” átszűrve prezentálhatja olvasásemlékeit és az író-újságírósághoz kapcsolódó fantáziáit, miközben Rezeda Puskin-szerepjátékának bázisát az empirikus szerző élethelyzetei alkotják: Krúdy a rejtőzködő fikcionalás eszközeként használja Rezedát, míg Rezeda az identitásához „szükséges” hitelességkomponens elnyerése végett támaszkodik az empirikus szerző tapasztalataira.

*

Rezeda Kázmér feltételes szerzősége *A vörös postakocsi* sajátja. A szereplő a fiktív regénytér bizonyos elemeivel együtt komoly transzformáción ment keresztül az elkövetkező években. 1913 végén *Reggeli imádság* címen önálló elbeszélés jelent meg Alvinczi Eduárd főszereplésével, az 1916-os *A vörös postakocsi utasaiban* pedig Krúdy a regény több szereplőjét is reaktíválta. 1917 januárjában kezdte közölni az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című regényt, amelynek későbbi kötetbéli *Előhangját Az útmutató* címmel jelentette meg 1916 karácsonyán.³⁵ 1919 decemberére Rezeda elvesztette útítársait: a *József utca* című tárcanovellában ő egymaga szerepelt a postakocsi kompániájából. Bár *A vörös postakocsi* álönéletrajziséga eltérő mértékben a Szindbádot és Rezeda Kázmért felléptető szövegekben, az önéletrajzinak nevezett regényekben (*N. N., Boldogult úrfikoromban*), illetve a *Krúdy Gyula utazásai* című autofikcióban is jelen van, az „alteregók”, narrátorok és (különböző paratextusokkal megtámogatott) szerzőfunkciók variabilitása miatt a modern szerzői identitás teljesen egyedülálló szóródásával állunk szemben. Az életrajzírási megközelítés segítségével ennek részletes feltárása mellett talán végre sikerülhet izgalmasan provokálni a Krúdy Gyulával kapcsolatban emlegetett közhelyeket, hogy ne csak pusztán írói alteregókról beszélhessünk a szerző jól ismert főhősei vonatkozásában.

³⁵ *A vörös postakocsi* bevezetőjének másik részét Krúdy nem publikálta korábban. (A regény paratextusaihoz lásd Török, i. m., 55–57.)

B I B L I O G R Á F I A

- BÁNSZKI István, *Krúdy „irodalmi tárlata” A vörös postakocsi című regényben*, Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis 1985/12., 31–39.
- BEZECZKY Gábor, *Krúdy és a Szindbád = Míves semmiségek. Elaborate triflus. Tanulmányok Ruttkay Kálmán 80. születésnapjára*, szerk. ITTÉS Gábor – KISÉRY András, PPKE, Piliscsaba, 2002, 357–371.
- EISEMANN György, *A város mint emlék és fikció (Krúdy Gyula: Asszonyságok díja és más „pesti regények”)*, Budapesti Negyed 2001/4., 129–140.
- FÁBRI Anna, „Egykor regényhős voltam...” *Az irodalom kultusza Krúdy Gyula műveiben = Uő., Mi ez a valósághoz képest? Kérdések és válaszok Jókai, Mikszáth és Krúdy olvasása közben*, Kortárs, Budapest, 2013, 186–198.
- FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Szépirodalmi, Budapest, 1986.
- GINTLI Tibor, *„Valaki van, aki nincs”. Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben*, Akadémiai, Budapest, 2015.
- GRENDL Lajos, *A modern magyar irodalom története*, Kalligram, Pozsony, 2010.
- J. SOLTÉSZ Katalin, *Krúdy Gyula névadása*, Magyar Nyelvőr 1989/4., 452–464.
- KALAVSZKY Zsófia, *Rezeda Kázmér a Puskint író Anyegint olvassa*, Ex Symposion 2004/46–50., 43–52.
- KALAVSZKY Zsófia, *The Pushkin Myth and Cult in Central European Literature: Gyula Krúdy's A vörös postakocsi [‘The Crimson Coach’]*, Hungarian Cultural Studies, 10 (2017).
- KELEMEN Zoltán, *Szindbád és a többiek*, Forrás 2003/10., 50–54.
- KINDT, Tom – MÜLLER, Hans-Harald, *The Implied Author. Concept and Controversy*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2006.
- KISS István, *Az Athenaeum Könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban*, Akadémiai, Budapest, 1980.
- KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, Figaro 1918/2, 8–10.
- KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, Singer és Wolfner, Budapest, 1913.
- KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi = Uő., Regények és nagyobb elbeszélések 5., s. a. r.* KELECSÉNYI László, Kalligram, Pozsony, 2007, 184–348.
- KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi még más postakocsik, amelyek elhajtottak*, Reggeli Hírlap 1927. december 23., 291. sz., 21.
- KRÚDY Gyula, *Publicisztikai írások 1–2., s. a. r.* BEZECZKY Gábor – HRADECZKY Móni, Kalligram, Pozsony, 2007–2008.
- KRÚDY Péter, *Krúdy Gyula élettörténete*, Krúdy Anna, Budapest, 2002.
- LÁBADI Zsombor, *Az előbeszéd és az elbeszélői hang mintázatai Krúdy Gyula A vörös postakocsi című regényében*, Alföld 2021/5., 72–84.
- LÁZÁR Miklós, *Krúdy Gyula: A vörös postakocsi*, Pesti Napló 1913. szeptember 14., 218. sz., 21.
- MAKKAI János, *Mikor az írók találkoznak regényalakjaikkal*, Magyarország 1926. december 25., 294. sz., 77–78.
- [NÉV NÉLKÜL], *A vörös postakocsi*, Világ 1924. április 6., 81. sz., 1.
- PERKÁTAI KELEMEN László, *Krúdy Gyula*, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, Szeged, 1938.

- PUSKIN Sándor, *Anyégin Eugén*, ford. BÉRCZY Károly, Franklin, Budapest, 1880.
- ROBOZ Imre, *Az irodalom boudoirjában*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 1916.
- SAUNDERS, Max, *Self Impression: Life-Writing, Autobiografiction, and the Forms of Modern Literature*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- TÓTH Csilla, *A szerző feltámadása. Az odaértett szerző vitájának újabb hulláma: a Style 2011/1 száma*, *Helikon* 2014/2., 259–269.
- TÖRÖK Lajos, „Textus Viator”: *a szöveg identitása a Krúdy-prózában. Őszi utazások a vörös postakocsin*, *Alföld* 2004/10., 52–64.

